tasavvuf

İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi

Ankara 2004

Abdulahad Nûri'nin Divanında Tasavvuf

Nilüfer ÇELİK
Fırat Ü. İlâhiyat Fakültesi

Özet

[Nilüfer Çelik, "Abdulahad Nûri'nin Divanında Tasavvuf", *Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi*, Ankara 2004, Yıl 5, S. 12, ss. 197-204]

Abdulahad Nuri, şiirlerinde tasavvufu ön plâna çıkarmıştır. O, tasavvuf anlayışını Ku'ran ve Hadis'e uymak, insanları tarikate gitmeye davet etmek ve son olarak da hâle ermek şeklinde ortaya koymuş ve bunu tasavvufta sıkça kullanılan kelimelerle açıklamıştır. O, tasavvufu en yüksek makama ermek için takip edilecek yol, mürşidi ise bu yola götürecek yegane kimse olarak görmüştür. Şiirlerinde, insanlığı vahdetin özünde birleşmeye çağırmış ve ancak aşk yolu ile Allah'a ulaşılabileceği görüşünü savunmuştur.

Genel olarak mutasavvıfların büyük bir bölümünün tasavvufun hikmetli sözlerini şiirle ifade ettikleri bilinmektedir. Özellikle divan şiirlerinin tasavvuf ile olan sıkı ilişkisi hemen bütün araştırmacılar tarafından kabul edilmiştir.[1] Mutasavvıf şairler tarikatlerle olan ilişkileri, amaçları ve şiirdeki sanatlarına göre ikiye ayrılır. Bunlardan bir kısmı Hallâc-ı Mansûr, Niyâz-i Mısrî, Ahmed-i Yesevî gibi aynı zamanda bir tarikatın kurucusu yada büyük şeyhlerinden biri olan mutasavvıf şairlerdir. Bu şairlerde amaç tasavvuftur ve şiir irşad için bir araçtır. Diğerleri ise şiirde tasavvufu işleyen ve tasavvufu sanat yönünden gören şairlerdir.[2]

Halvetî tarikatı şeyhlerinin ileri gelenlerinden biri olan Abdulahad Nûri 17. yy'da yaşamıştır.[3] Döneminde zâhirî ve bâtınî ilimlerde ehil bir kişi olarak irşad vazifesiyle meşgul olmuş ve bu sahada 30'a yakın eser yazmıştır.[4] Eserleri arasında bir de divan bulunmaktadır. Edebiyat tarihi içerisinde şairlik yönü ile ilgili fazla bilgi bulunmamaktadır. Divanında da sanat yönünün pek öne çıkmadığı görül-

1 Bk. Mehmet Kahraman, *Divan Edebiyatı Üzerine Tartışmalar*, İstanbul 1996.

2 Haluk İpekten, *Naîlî, Hayatı, Sanatı, Eserleri*, Ankara 1991, s. 83..

3 Abdulkadir Özcan, *Şakâyık-ı Nûmâniye ve Zeyilleri* (*Vekayi'ül-Fudalâ Şeyhi Mehmet Efendi* c. III), İstanbul 1989, s. 47.

4 Mehmet Tahir (Bursalı), *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul 1918, c. I, s. 51.

mekle beraber şiirlerinde genel olarak vahdet temasını işlemiş, ilahiler yazmış ve birçok tasavvuf ehlinin yaptığı gibi şiiri bir irşad aracı olarak kullanmıştır.

İstanbul'da Abdulmecid Sivâsî 'nin yanında mükemmel bir tahsil gördükten sonra zâhirî ve bâtınî ilimlerden icazet alarak irşad vazifesiyle Midilli'ye gönderildi.[5] Burada bir müddet ilim ve tarikatın yayılmasıyla meşgul olduktan sonra tekrar İstanbul'a gelerek Mehmet Ağa Tekkesi şeyhliğine[6] daha sonra Fatih Camii Şerifi vaizliğine, Sultan Beyazıd Camii Şerifi'nde kürsü şeyhliğine, son olarak da Büyük Ayasofya Kürsüsü'ne vaaz ve nasihat etmek üzere tayin edildi.[7]

Abdulahad Nûri tasavvufun derinliklerinde büyük mesafeler katetmiş bir zattır. Şakâyık-ı Numâniye ve Zeyilleri adlı eserde Abdulahad Nûri den övgüyle söz edilerek onun için şu ifadeler kullanılmıştır. "Seleften gelen bütün ilimleri yudumlamış, şeyhler arasında himmet ve teveccühü ile yâd edilen, âlim, fâzıl âbid, muttakî, mücâhid, en gizli sırların nurlarına muttali, dünyevî alâkalardan korunmuş, meclisinde bulunan kişilerin ahireti hatırladığı, rüyaları tevilde ilham sahibi, bütün âlemin ilmine güvendiği, bâtınî bilgilere vâkıf, ilâhî tecellilere mazhar, ârîf, Allah'a kavuşmuş, mürşîd-i kâmil, hidâyet feleklerinin güneşi ve gizli bilgilere sahiptir."[8]

Aşağıda zikredeceğimiz ve Abdulahad Nûri'ye ait olan şiir onun yukarıda anlatılan özelliklerini içermektedir.

Virdi yağmaya yine hûş-i dili gayret-i aşk
Ne aceb hâle düşürdi bizi bu hâlet-i aşk

Sunalı ağzuma şeker-lebini şâhid-i zevk
Tatlu cânumdan usandurdı beni lezzet-i aşk

Ehl-i derdün dökilüp sîneleri tabl-âsâ
Tutdı âfâkı yine tantana-i şevket-i aşk

Aşk vasfında zebân-ı 'urefâ lâl oldı
Gitdi eglenmedi ta'rîf ile mâhiyyet-i aşk

Akla tîmâr idelüm gelmeden eyyâm-ı cunûn
Gele dîvâne senünle içelüm şerbet-i aşk

Yakdı erbâb-ı dilün cânını sûz-ı subânun
Nûriyâ sende ne bu mertebe germiyyet-i aşk (K-1/1,3,4,5,18,19)[9]

5 *Büyük Türk Klasikleri*, İstanbul 1918, c. VI, s. 35.

6 *Şakâyık-ı Numaniye ve Zeyilleri*, c. II, s. 47.

7 *Sicill-i Osmâni*, İstanbul 1308, c. III, s. 284.

8 *Şakâyık-ı Numaniye ve Zeyilleri*, c. II, s. 47.

9 Makalede geçen şiir numaraları Nilüfer Çelik, *Abdulahad Nûri ve Divanı'nın Tenkitli Metni*, Elazığ 1999 (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi) adlı çalışmaya aittir. G: Gazel, K: Kaside, M: Musammat.

Mutasavvıf bir şâir olan Abdulahad Nûri'nin ele aldığı nazım türlerinin hemen hepsinde tasavvuf ön plandadır. Sanat, ikinci planda kalır. Fuzûli'de olduğu gibi tasavvuf şiirin derinliklerinde değildir ve hemen göze çarpar. Bu nedenle o önce mutasavvıf, sonra şairdir. Tüm divanına örnek olabilecek şekilde aşağıdaki beyitlerde bu özelliği bariz olarak görülmektedir.

Gönül maksûdını buldı cihan envâr ile toldı
Bugün Nûri imâm oldı uyan gelsün bu meydâne (G-98/5)

Zâhir ü bâtında çün fetvâ ile rü'yâ ile
Halli cümle müşkilât olduk gelen gelsün beri (G-106/5)

O, tasavvuf anlayışını önce Kur'an ve hadise uymak, daha sonra insanları tarikate girmeye davet, son olarak da hâle ermek şeklinde ortaya koymuştur.

Anlayup "ikra'" kitâbın sırrını
Gayrıyı elden salan gelsün beri (G-108/3)

*

Ey habîb-i Hak kerîmu'ş-şân Muhammed Mustafa
Nâzenîn-i Hazret-i Yezdân Muhammed Mustafa (G-4/1)

*

Sana bir mürşid-i kâmil gerek ahvâlüni muslih
Selîm itmek içün kalbün ola ol mâlüni muslih (G-23/1)

*

Kasr-ı kurba yol bulur mı aklile
İtmeyen bir mürşide hiç irtibât (G-53/6)

*

Çün buyurdı Mustafa şeytan yalunuzlarladur
Râh-ı Hakk'a yalunuz gitme sakın kim olma şaz (G-27/5)

*

Hâle irüp bırakdı ol kâlî
Gayrîden kıldı kalbini mâlî
Buldı fânîde bâki ikbâlî
Zikrinüñ lezzetin bulan diller (M-7/IV)

İnsanın, kurtuluşa erebilmesinde tasavvufun önemini ortaya koyarken, bunu tasavvufta sıkça kullanılan bazı kelimelerle ifâde etmiştir.

Sanma ki esîr-i ekl ü şürbüz
Rûhâni gıdâya mâliküz biz (K-2/19)

Fethide âşıka aşkuñ bâbın
İçüre oña ol mey-i nâbın (M-22/VI)

Gözle o esrük kulları
Sad-pâre olmış dilleri
Fark itmez olmış dilleri
Aşıkların n'itmek gerek (M-9/II)

Yine O, tasavvuftaki nefsin "seb'a-i etvâr" denilen yedi halinden, tarikatlerde ibadet şekli olan sema ve devrandan da bahsederek bir anlamda tarikatlerde en yüksek makama ulaşmak için takip edilecek yolu da ortaya koymaya çalışmıştır.

Hak yolına gidenün kâlini hâl idenün
Cümle sıfatı anun seb'a-i etvâr ola (G-12/3)

Şevk ile semâ eylese ya aşkla devrân
Soyınsa sivâ donını çâk itse giryân (M-20/3)

Tasavvufî hâlleri anlatmada kullanılan "top-çevgan" ikilisi Abdulahad Nûri'nin divanında da geçmektedir.[10]

Görmekle dilersen dilberi terk-i cihan it gel beri
Bu arsada top it seri çevgâne gel çevgâne gel (G-68/3)

Mutasavvıflar nazarında ilim ikiye ayrılır. Zâhir ilmi veya şeriat ilmi, bâtın ilmi veya hakikat ilmi. Bâtın ilmine mutasavvıflar irfan derler. Asıl ilmin vasıtası his, akıl ve nakildir. İrfanın kaynağı ilhamdır. Medreseler zâhiri ilim mahallidir. Halbuki asıl irfan mahalli, tekke olup mürşidlerden ilham yoluyla elde edilir.

Abdulahad Nûri de diğer tüm mutasavvıflar gibi akıl yolu ile Allah'a ulaşılamayacağına inanmaktadır.

Dâniş irmez hakîkat-ı zâte
Mâverâya ne vara akl-ı verâ (G-2/3)

Allah'ı bilmek, kendimizi bilmekle olur. O halde en mühim ilim asıl ilim yâni sırları öğreten ilimdir. Bu da ancak bir mürşid yardımıyla olur.

Abdulahad Nûri'ye göre eşyanın hakikatine vakıf olan ve basiretle idrak eden; Ârif, eşyanın hakikatine vakıf olamayan ve basar ile gören şahıs da; Zâhiddir.

Koduk cübelâya kıl ü kâli
Asl-ı fukahâya mâlikiz biz (K-2/23)

İster ise zâhid semt-i irşâd
Minhâc-ı hüdâya mâlikiz biz (K-2/27)

10 Fuat Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara 1976.

Ceberûtını Sidreden seyr it
Arif ol vahdet-i vücûda temâm (M-30/V)

Abdulahad Nûri, aşk yolu ile Allah'a ulaşılabileceğini savunmaktadır.

"Küntü kenz"ün sırrıdur dünyâ vü ukbâdan garaz
Ana mektebhânedür bu çarh-ı mînâdan garaz (G-51/1)

Cenâb-ı Hakk'ın, aşk-ı zâtı sebebiyle kendini görmek ve göstermek istemesi tekvine sebeb olmuştur. Nasıl ki insan, kendini görmek için aynaya bakarsa Cenâb-ı Hakk'ta kendi güzelliğini temâşa etmek için ayna hükmünde gördüğü kâinâtı ve insanı yaratmıştır.

Abdulahad Nûri, insanı varlığın özü, bu âlemin bütün sıfatlarının toplandığı ve kâinâta nazaran âdeta adların sahibi olarak ifade etmektedir.

Abdulahad Nûri, bir aşk şairidir. Maşuk, sevgili, cânan, cân olarak bahsettiği sevgili ilâhi sevgilidir. Dolayısıyla aşkı da maddi değildir.

Benüm gönlüm alan sensin beni şeydâ kılan sensin
Bana cânan olan sensin şükür yâ Rabbi yâ Rabbi (G-16/4)

Şiirlerinde, içten ve samimi yakarışlara yer vermiştir.

Âşıklara ihsân it derdlilere dermân it
Vuslat yolunı âsân it lutf eyle inâyet kıl (G-71/2)

*

Ey Kerem-kâni ey Ganî sultân
Umarız senden kullara ihsân
Fazluna had yok lutfuna pâyân
Umarız senden kullara ihsân (M-13/I)

Bütün insanlığı vahdetin özünde birleşmeye çağırır.

Ey gönül vahdet iline gidelim
Koyalım kesret ilini n'idelüm
Kalbi hazırla cem olup gidelüm
Halvet-i lâ ilâhe illallah (M-22/VII)

Dünya, O'nun için fânidir

Düşmesin dünya meta'ına heves
Olmasın vahdet yolunı hâr u has
Nûri'ye irgür meded âhir nefes
El gıyâs ey 'aşk-ı Mevlâ el-gıyâs (M-4/V)

Nûri'ye olsa lutf-ı Rahmânun
Ten olursa da sağ olur cânun
Çünkü yokdur bekâsı dünyânun
Merhâba ey fenâ-yı âhü'l-mevt (M-3/V)

Aşık, O'na göre ağlayan, inleyen ve bu yolun zorluklarına katlanan kimsedir.

Âşıkı seçmek dilersen müddeilerden eğer
Anda âh u zâra bak dîde-i hunbâra bak (G-62/5)

Allah'a teslimiyeti tamdır. O'nun yardımıyla O'na ulaşmak ister.

Nûri uyandı aşkla yandı
Sana tayandı ey Ganî Mevlâ (G-10 / 8)

Abdulahad Nûri'ye göre gönül, ilahi aşkın tecelli yeridir.

Sultân-ı aşka memleket olalı mülk-i dil
Ey Nûri tutdı âlemi sît-i sadâ-yı âşk (G-64/7)

Abdulahad Nûri'nin, tasavvufun ön planda olduğu ve irşad amacıyla yazmış olduğu şiirlerinde iktibas olunmuş birçok âyete rastlanmaktadır.

Bâtını eşyâda sırru'llâhı seyr itmek içün
İtibâriyle nazar iden ulû'l-ebsâra[11] bak (G-62/2)

"Elbetde bunda gözleri olanlar için ibret vardır." mealindeki âyeti kerîmeden "akıl sâhipleri" anlamına gelen "ulu'l-ebsar" ifadesini Kur'an'dan iktibas etmiştir. Bu ifâde Kur'an'ın birçok âyetinde tefekkür ve düşünme anlamında geçmektedir. Akıl sahibi insanları düşünmeye böylece Hakk'a vâsıl olmaya çağırmaktadır.

"Külle yevmin hüve fî şân"[12] ayetinden al haber
Aç gözün eşyâdaki zâhir olan etvâra bak (G-62/3)

"O hergün yeni bir iştedir. Göklerde ve yerde bulunanlar (herşeyi) O'ndan isterler (Çünkü tüm varlıklar O'na borçludur). O, her gün (her an) yeni bir iştedir (Kimilerini yaratırken kimilerini öldürür, her an hayatı tazeler bir hâli giderir, başka hale getirir). Bu âyeti kerime ile ibretle bakıldığı takdirde bütün varlıkların mutlak varlık olan Allah'ın yeryüzündeki tecellisi olduğunu vurgular.

11 Âl-i İmran/17.
12 Rahman/23.

Çün Kelâmında Hz. Yezdân
Buyurur "Kûllü men aleyhâ fân"[13] *(M-30/III)*

"Yeryüzünde bulunan herşey yok olacaktır." Bir sonraki âyette ise "Rabbinin Celâl ve İkram sahibi yüzü (zâtı) bâki kalacaktır." Bu ayet ile mutlak varlık'dan kopan varlıkların birgün yine O'na dönecekleri anlatılır.

Abdulahad Nûri, âyetlerden iktibas yaptığı gibi hadislerden de iktibaslarda bulunmuştur.

Kusûrı kulların oldukda tebyîn
Diyince nefsî nefsî hep nebiyyîn
O gün hayrân olunca Nûri miskîn
Eğisnâ yâ gıyâse'l-Mustegisîn (M-23/VI)

"Mahşerde veliler ve nebîler nefsî!, nefsî! deyip dehşete düşecek, Hz. Muhammed (s.) ise ümmetî!, ümmetî! diyerek Allah (c.)'tan şefaat taleb edecek."[14] mealindeki hadisden iktibasda bulunarak Peygamber efendimizin diğer peygamberlere kıyasla üstünlüğü ve mahşer gününü mü'minlere hatırlatmaktadır. İnsanda Mutlak Varlığın bütün özelliklerinin toplandığını düşünecek olursak sanki diğer peygamberler kainattaki varlıklardır da Hz. Muhammed insandır.

Mahşerde usâta yetişüp ide şefaat
Ol bahr-ı kerem Rahmet-i Gaffâr-ı Muhammed (G-7/3)

Hz. Peygamber efendimizin kıyâmet günü yapacağı büyük şefaate telmihte bulunmuştur.

"Ölmeden evvel öldiler" Hak yolunun âşıkları
Bâki hayâtı buldılar Hak yolunun âşıkları (G-103/1)

"Ölmeden önce ölünüz"[15] hadisi şerifinden iktibasda bulunmuştur. Tasavvufta fâni olmak, fenâ bulmak, aranan istenen bir şeydir. Mutasavvıf buna ulaşmak için uğraşır. Nefsin öldürülmesi, dünya ile ilişkilerin kesilmesi demektir. Tasavvufta ilerleyebilmek, dolayısıyla bâki hayâta ulaşabilmek için dünyada iken nefsin öldürülmesinin gerekli olduğunu bildirir.

Zâhirî ve bâtınî ilimlerde icazet sahibi olan Abdulahad Nûri'nin tasavvuf anlayışını bütünüyle ortaya koyabilmek ancak eserlerinin tamamını incelemekle

13 Rahman/26.

14 Heysemî Nureddin Ali b. Ebî Bekr, *Mecmeu'z-Zevâid*, Kahire 1987, c. X, ss. 367-380 Bâbu Mâ Câe fi's-şefaa.

15 Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ ve Müzîlü'l-İlbâs*, Beyrut 1988, c. I-II, s. 291.

mümkündür. Bu çalışmada konumuz gereği, eserlerinden sadece birisi olan Divanı'ndaki tasavvuf anlayışını ortaya koyan ve irşad amacıyla yazmış olduğu şiirleri incelenmiştir.

Abstract

[Nilüfer Çelik, "The Sufi Vision in Abdulahad Nuri's Divan",
Tasavvuf İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi,
Ankara 2004, Yıl 5, S. 12, ss. 197-204]

Abdulahad Nuri focused on tasawwufi subjects in his poets. By applying the often used Sufi terms, he describes his understanding of Sufism as adherence to the Qur'an, embodiment of the sunnah of the Prophet, calling on of people to the initiation into Sufi orders, and ultimately attainment to the divine union. He viewed Sufism as a way through which to reach the highest spiritual level. He also saw the murshid (spiritual mentor) as the only person capable of leading to this goal. He summoned on the people to become united in the essence of unity. In addition, he took the love as the unique way to access the divine unity.

BİBLİYOGRAFYA

ACLÛNÎ, *Keşfu'l-Hafâ ve Müzîlü'l-İlbâs,* Beyrut 1988.

BURSALI Mehmet Tahir *Osmanlı Müellifleri,* İstanbul 1918.

Büyük Türk Klasikleri, İstanbul 1918.

ÇELİK, Nilüfer, *Abdulahad Nûri ve Divanı'nın Tenkitli Metni,* Elazığ 1999. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi).

HEYSEMÎ, Nureddin Ali b. Ebî Bekr, *Mecmeu'z-Zevâid,* Kahire 1987.

İPEKTEN, Haluk, *Naîlî, Hayatı, Sanatı, Eserleri,* Ankara 1991.

KAHRAMAN, Mehmet, *Divan Edebiyatı Üzerine Tartışmalar,* İstanbul 1996.

KÖPRÜLÜ, Fuat, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar,* TTK Basımevi, Ankara 1976.

ÖZCAN, Abdulkadir, *Şakâyık-ı Nûmâniye ve Zeyilleri (Vekayi'ül-Fudalâ Şeyhi Mehmet Efendi)* İstanbul 1989.

SÜREYYA, Mehmed, *Sicill-i Osmâni,* İstanbul 1308.

UÇMAN, Abdullah, *Büyük Türk Klâsikleri,* İstanbul 1918.